

AMINA ŠILJAK-JESENKOVIĆ

(Sarajevo)

BOŠNJAČKI PJESNIK ZEKERIJA SUKKERI I NJEGOVA EPIGRAFIKA

1. *Kratka biografija Zekerijaa Sukkerije na osnovu izvora i literature*

O pjesniku, stilisti i kaligrafu Zekerijau Sukkeriji imamo relativno malo podataka. Naime, u tezkirama Šejhija, Senajja, potom Mustakim-zadea susreću se kontroverzni podaci o ovom pjesniku; već kad je u pitanju njegovo ime susreće se kao Zekerijya Efendi kod Beliga i Šejhija, kod Süreyye kao Sukkeri Zekerijya Efendi, kod Sulejmana Mustakim-zadea kao Zekerijja Sukkeri, te ga Mustekim-zade u *Mecelletü-n-Nisab* spominje kao Zekerijya El-Bosnevi.¹ Što se tiče Sukkerijina porijekla, Mustekim-zade ističe da je Bošnjak, a kasnije će i Dr. Erdogan Erol isticati da je Sukkerija iz Bosne, misleći da je to ime grada, a ne ejaleta koji je bio u sastavu Osmanske imperije; potom, pozivajući se na Bagdadija,² navodi ime Sukkerijina oca ko Abdullah, na osnovu čega iznosi dalju pretpostavku da je sam Sukkerija konvertirao u islam. Od domaćih autora, ovdje valja istaći da Sukkeriju prvi spominje Bašagić³ prenoseći podatke od Safajja i Šejhija, te Sicill-i Osmani, kao i Hammerove *Povjesti književnosti*, preuzimajući za ilustraciju pet Sukkerijinih stihova koje prevodi. Bašagić iste podatke prenosi u svoje sljedeće djelo,⁴ ističući da je Sukkerija rodom iz Sarajeva, da je u Carigradu stupio u svitu Mezaki-bega Čajničanina uz koga se obrazovao, potom se progurao u svitu Fadil-paše Čuprilića i na koncu postao tajnikom Visoke Porte. Kao godinu smrti Sukkerijine, Bašagić prenosi 1097, te ističe, najvjerojatnije prema Šejhiju, da je umro od kuge u Edirnama. Prije

¹ Dr. Erdoğan Erol, *Sükkürî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi yayını - sayı: 89, "Divanlar dizisi: 2", Ankara 1994, str. 6.*

² Ismail paša Bagdadi, *Haddiyâtal-'arîfin asma'al - Müellifin ve âsar al-Müssanifin.*

³ Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti.*

⁴ Safvet-beg Bašagić, *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini, Birotisak, Zagreb, 1994, str. 71.*

Bašagića, u našoj smo literaturi mogli naići na Sukkerijine stihove kod Kemure u *Sarajevskim džamijama* iz 1908, no kako ni Kemura ni Mujezinović koji će preuzeti Kemurine napise nisu prepoznali da se tu radi o Sukkeriji, to će o tome biti posebno govora. Šabanović također spominje ovog autora, najvjerojatnije koristeći Bašagićeva djela, jer ističe da osim Safajia i Šejhija nema nikakvih izvora za proučavanje ovog pjesnika, te da su ga po tome prikazali i Hammer i Bašagić. I Šabanović nekritički prenosi da je Sukkerija kao mlad otišao u Carigrad gdje je stekao visoko obrazovanje i postao izvanredan stilista i kaligraf, te bilježi i kako je pisao slatke stihove i znao divno da govori, te je postao sekretar Carskog divana i na tom položaju ostao do smrti. Šabanović također, vjerojatno prenoseći od Bašagića koji se oslanja na Šejhija, za godinu Sukkerijine smrti navodi 1097 (1686). Šabanović još po Safaiju ističe da je među pjesnicima svog doba slovio kao pjesnik slatke riječi i, dalje citirajući Šejhija, navodi da je napisao savršen i ureden *Divan*, te da Safai i Šejhi donose po tri njegova bejta, od kojih Bašagić prevodi pet bejtova ukupno, i to dva koja bilježi Šejhi i tri koja bilježi Safai.⁵

Šabanović i Bašagić se možda pozivaju na Mustakim-zadeovu *Medžellu* gdje autor iznosi tvrdnju da je Sukkerija Mezakijin učenik ili, vjerojatnije, na Safaijevu *Tezkiru* u kojoj se veli da je "Sukkerija obrazovan kod dobrog majstora poezije, Mezaki Sulejman Efendije", te da je "posjednik bezgraničnoga znanja".⁶ Međutim, ako je Sukkerija doselio u Istanbul 1082. godine, a ako je 17 od njegova 22 tariha nastalo prije njegova doseljenja u Istanbul, jasno je da je on došao u Carigrad kao već izobražen i zreo pjesnik kojemu nije bila neminovna obuka kod Mezakije koji se već u to vrijeme duže nalazio u Carigradu. Drugi razlog iz kog možemo posumnjati u tezu da je Mezakija bio Sukkerijin učitelj leži i u činjenici da među tarihima koje je spjevao ovaj pjesnik nema niti jednoga posvećenoga Sulejmanu Mezakiji, što bi bilo logično s obzirom na poznavanje odnosa učitelja i učenika u onom vremenu, a i samoga manira pisanja tariha, te naravi Sukkerijine, koji će, kako vidimo, napisati čak tri tariha posvećena osmanlijskom pjesniku Nešatiju Mevleviji, ili čak tri tariha posvetiti svom zemljaku Katibiji, Mustafi Čelebiji. Uz to, budući da je Mezakija umro 1087. godine, a Sukkerija u Istanbul prispio 1082. godine, mogućnost njihova odnosa učitelj-učenik u toku Sukkerijina boravka u Istanbulu je svedena skoro na minimum. Treći razlog da se priklonimo tezi da Sukkerija nije Mezakijin učenik, te da nije pod njegovim utjecajem izvodimo iz činjenice da Sukkerijina poezija ima najviše sličnosti sa poezijom njegovih prethodnika Fuzulija, Nef'ija, a tek potom njegovih suvremenika poput Mezakije, Guftija, Cevrija, i Nailija. Međutim, sasvim je logično da iako Mezakija nije bio učitelj Sukkerijin, on jeste bio neko ko ga je, kao svog zemljaka, najvjerojatnije prihvatio i svojim

⁵ Dr. Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana B i H na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973, str. 367.

⁶ Dr. Erdoğan Erol, nav. djelo, str. 8.

autoritetom mu pomogao da se smjesti u svitu Ahmed-paše Čuprića, u vrijeme dok je ovaj bio na poziciji velikog vezira.

Od mlađih autora, Smail Balić ga u *Kulturi Bošnjaka* spominje kao Zakariyya ibn 'Abdallah-a as-Sukerija, tajnika carske kancelarije koji je ostavio iza sebe *Divan*.⁷

Dr Fehim Nametak ga, koristeći podatke prethodnih autora, spominje u *Divanskoj poeziji XVI i XVII stoljeća*, dodajući da se pojavom Gölpinarlijeva *Kataloga* saznalo da je njegov *Divan* sačuvan u Mevlana muzeju u Konji, te da je njegove stihove u svoj *Zbornik* ubilježio i Muhamed Enverija Kadić. Ovaj ga autor na osnovu Bašagićeva prepjeva stihova ocjenjuje inspiriranim poezijom slavnog osmanlijskog pjesnika Šejhu-l-islam Jahjaa.⁸

Kako E. Erolu, čijom smo se knjigom služili za ovaj rad, nisu poznate ličnosti i prilike Bosne Sukkerijina vremena, logično je da je pravio neke pogreške u identifikaciji likova kojima su posvećeni tarihi ili koje Sukkerija u tarihimu spominje. Međutim, upravo ovi likovi mogu biti potvrda u prilog hipotezi da je Sukkerija do 1082. boravio upravo u domovini, u Bosni, ili čak preciznije, u Sarajevu. To su prvenstveno tarihi posvećeni smrti sarajevskog muftije Šejha Ibrahima Bistrigije, tarihi puštanja brade i smrti Mustafe Katibije Čelebije za kojeg znademo da je u to vrijeme boravio u Sarajevu kao glavni najzen⁹ mevlevijske tekije na Bentbaši, tarih smrti sluge hajrata Husrev-bega, mujezina Begove džamije, ili čak tarih za koji pretpostavljamo da je tarih izgradnje kule bega Čengića na Ratajima. Iz njegova divana pjesama, kao i iz pojedinih tariha koji su posvećeni pripadnicima ili znamenitima iz mevlevijskoga tarikata, može se iznijeti pretpostavka o Sukkerijinom pripadništvu mevlevijskom tarikatu. Ovu hipotezu ćemo posebno razrađivati u analizi njegovih gazela.

Godina i mjesto njegove smrti je također sporan podatak vezan za ovog pjesnika: prema Mustekim-zadeovoj *Tuhfe-i hattatîn*, umro je 1094 (1682), a prema Fennijevom tarihu koji se nalazi u istom kodeksu u kojem se nalazi *Divan Zekerijjaa Sukkerije*,¹⁰ godina je 1086 (1676), dok svi ostali izvori koji spominju Sukkeriju navode 1097 (1686) kao godinu Sukkerijine smrti. Kako je posljednji Sukkerijin tarih koji se nalazi u kodeksu sa ostalim

⁷ Smail Balić, *Kultura Bošnjaka - muslimanska komponenta*, II dopunjeno izdanje, IPP R&R, Zagreb, 1994, str. 125.

⁸ Fehim Nametak, *Divanska poezija XVI I XVII stoljeća*, Prilozi za istoriju književnosti Bosne i Hercegovine, Institut za književnost - Svjetlost, Sarajevo, 1991, str. 75-76.

⁹ Najzen - glavni svirač naja u mevlevijskoj tekiji, pri obredu sema'a - mevlevijskog plesa uz muziku duhačkog instrumenta naj.

¹⁰ Dr. Erdoğan Erol, nav. djelo, str. 9. Autor ovdje proračunava da se radi o 1087. hidžretskoj godini, ali prema brojnoj vrijednosti slova posljednjeg stiha, to je 1086. godina. Stih glasi: *Halavet bulmayub göçdi cihandan Sükkeri hayfâ*.

njegovim stihovima iz 1085 (1675) godine, a kako smo te epigrafe pratili od 1072. do 1085, te imajući u vidu i tarih kojeg je kao Sukkerijin tarih smrti spjevao pjesnik Fenni, držimo da se ova 1086. godina možda može smatrati godinom Sukkerijine smrti. Međutim, u davanju biografskih podataka o Sukkeriji, kao i njegovoj smrti, opširniji je Šejhi koji uz 1097. kao godinu smrti navodi da je ovaj pjesnik umro od kuge, te da je pokopan na Edirne-kapiji¹¹ u Istanbulu.

2. Književno djelo Zekerijaa Sukkerije

Iako već spomenuti autori tezkira i autori literature koji spominju Sukkeriju u svojim djelima ovog autora spominju kao autora cjelovitog *Divana*, kako je sačuvan samo jedan primjerak Sukkerijina djela u rukopisnoj zbirci Mevlana muzeja u Konji,¹² vidimo da u *Divanu* nedostaju dijelovi poput tahlila,¹³ nâta,¹⁴ munadžata,¹⁵ potom kaside¹⁶ kao pjesničke forme obavezne u divanima. Najzastupljenija forma poezije čijem se pisanju usmjerio Sukkerija nesumnjivo je gazel, ali ni gazeli nemaju završetke koji su dostatni kako bi tvorili cjelovit divan. Pored gazela, *Divan* je sačinjen iz kit'i, muhammesa, musemmaa, tariha, lugaza, mufreda i matlaa, te *Sakî-name* (Pjesma Krčmaru) na perzijskom jeziku, koja je pisana u formi matnawî, a sadrži 68 baytova. Spomenuti spjev *Sakî-name* i dva tariha su napisani na perzijskom jeziku, dok su ostali stihovi napisani na turskom. Da li je ovdje u pitanju necjelovit prijepis Sukkerijina djela, ili je pak ovo sve što ćemo ikada imati od Sukkerijine zaostavštine, vidjet ćemo u budućnosti. Kako će o Sukkerijinom ukupnom književnom djelu biti više govora nekom drugom prilikom, u ovom radu ćemo se pozabaviti detaljnijom analizom tariha.

U Sukkerijinom *Divanu* je ukupno sačuvano 22 tariha, od kojih je 20 napisano na turskom, a 2 na perzijskom jeziku. Sukkerija je 18 tariha napisao prije svoga dolaska u Istanbul, godine 1082. koju svi njegovi biografi prihvataju kao godinu njegova dolaska u Istanbul. Prvi njegovi tarihi koji su sačuvani u ovom rukopisu datirani su godinom 1072. Od 1082. do 1085.

¹¹ Ovaj lokalitet je kod nekih turskih autora, a i kod naših autora koji su prenijeli podatak, izazvao jedan prijevid po kojem su zaključili da je pokopan u Edirnama, a ne na Edirne-kapiji koja je jedan od najfrekventnijih ulaza u Istanbul, i gdje se nalazi značajno greblje iz Sukkerijina vremena.

¹² Pojavom Gölpinarlijeva *Kataloga rukopisa*, otkriveno je postojanje ovog djela, te je sasvim jasno da ni Bašagiću, a najvjerojatnije ni Šabanoviću u vrijeme u kojem je prikupljao građu za spomenuto djelo, nije bilo poznato gdje se ovaj kodeks nalazi.

¹³ Tahlil - stihovi o Allahovom jedinstvu.

¹⁴ Nât - pjesma u slavu vjerovjesnika Muhammeda, mir s njim.

¹⁵ Munadžat - molitva, oda Bogu.

¹⁶ Kasida - pjesma s ciljem pohvale ili pokude onome kome je posvećena, ima rimu a-a, b-a, c-a, d-a, i sadrži od petnaest do šezdeset baytova.

Sukkerija je napisao svega pet tariha. Kronološki, Sukkerijine tarihe odvajamo u dva perioda:

I tarihi nastali u periodu od 1072. do 1082. godine

II tarihi nastali u periodu od 1082. do 1085. godine, kada je datiran njegov posljednji tarih.

Nas u ovom radu prvenstveno zanimaju tarihi ovog autora nastali u periodu prije njegova dospjeća u Istanbul, kako bismo eventualno, na osnovu nekog prepoznatljivog datuma ili ličnosti, uspjeli locirati ovog pjesnika i pronaći odgovor gdje je boravio u tom periodu, te kako bismo došli do podatka koji bi pomogli rekonstrukciji njegove malo poznate biografije.

Ove tarihe ćemo najprije tematski klasificirati:

1. TARIHI HISTORIJSKIH ZBIVANJA, VOJNIH POHODA I POSTAVLJENJA DRŽAVNIH DUŽNOSNIKA

a) tarih posvećen bosankom namjesniku (vjerojatno Ismail-paši) iz 1075 (1664-65)

b) tarih u čast osvojenja Krete i Kandije 1080 (1669-1070).

2. TARIHI IZGRADNJE POJEDINIH OBJEKATA

a) tarih izgradnje kule u posjedu dvojice braće iz 1073 (1662-63)

b) tarih izgradnje džamije A'ni ibn Omer-age 1072 (1661-62)

c) tarih izgradnje mesdžida A'ni ibn Omer-age 1074 (1662-63)

d) tarih izgradnje nekog dvorca ili dvora iz 1079 (1668-69)

e) tarih izgradnje sarajevske (?) mehkeme (na perzijskom jeziku) iz 1080 (1669-70).

3. TARIHI PUŠTANJA BRADE

a) tarih puštanja brade (vjerojatno samog autora) iz 1073 (1662-63)

b) tarih puštanja brade Mustafe (vjerojatno se radi o Mustafi Katibiji, kaligrafu, pjesniku i najzenu mevlevijske tekije u Sarajevu)¹⁷ iz 1072¹⁸ (1661-62)

¹⁷ Katibi Mustafa, Bošnjak, Čelebi: pjesnik i kaligraf, živio do 1078 (1667/68); šire podatke vidi u: dr Hazim Šabanović: *Književnost Muslimana B i H na orijentalnim jezicima*, Biblioteka Kulturno nasljeđe, Svjetlost, Sarajevo 1973, str. 327-328.

¹⁸ E. Erol je napravio prijevid izračunavši da se radi o 1071. hidžretskoj godini (v. spomenuto djelo, str. 262).

- c) drugi tarih puštanja brade Mustafe (na perzijskom jeziku) iz 1072. godine.¹⁹

4. TARIH O STRADANJU SARAJEVA U POŽARU 1073 (1662-63)

5. TARIHI SMRTI POJEDINIH LIČNOSTI IZ SUKKERIJINOG OKRUŽJA

- a) tarih smrti Šejh Ibrahima Bistrigije, sarajevskog muftije iz 1075 (1664-65)
 b) tarih smrti Mustafe Katibi Čelebije 1078 (1668-69)
 c) tarih smrti Muhammeda iz 1073 (1662-63)
 d) tarih smrti sina Bilalova, sluge hajrata Husref-begovih iz 1073 (1662-63)
 e) tarih smrti osobe nepoznata imena 1079 (1668-69)
 f) tarih smrti Aiša-hanume iz 1082 (1671-72).

Tarichi nastali poslije 1082. godine koju njegovi biografi bilježe kao godinu njegova preseljenja u Istanbul malobrojni su: tu je svega pet tariha od kojih su:

- a) tri posvećena smrti mevlevijskog pjesnika Nešatije iz 1084. godine
 b) jedan tarih smrti osobe čije ime pjesnik u stihovima ne spominje sa istim datumom, 1084.
 c) tarih koji je ujedno datumski posljednje što nam je sačuvano od Sukkerije, datiran godinom 1085 (1674-75) a posvećen je ponovnom osmanlijskom zauzimanju tvrđave Umman od Poljaka.

1. Tarihi historijskih događaja

Tarih posvećen bosanskom namjesniku 1075 (1664-65)²⁰

Zdrav bio, poglavaru hitrih konjanika što razbijaju neprijateljske redove

*Zdrav bio, junače lavljeg srca poput Rustema*²¹

Kada čuju da si ti pravedni vladar zemlje Bosne

U strah za život upadne svijet nevjernički i zapomaže

¹⁹ Ovaj tarih je dr. Erdoğan Erol pogrešno proračunao. Međutim, evidentno je da se radi o tarihu iz 1072, osobito stoga što je autor i na turskom jeziku napisao tarih povodom istog događaja.

²⁰ Dr. Erdoğan Erol, nav. djelo, str. 257.

²¹ Znameniti perzijski junak, sin Zala, vladara Sidžistana i Sejjistana, živio u 4. stoljeću prije naše ere. Legenda kaže da je Rustem još kao mladić ubio nekoliko divova. U književnosti se susreće kao simbol junaštva, ogromne snage i nepobjedivosti (v.: dr. Iskender Pala, *Divan Edebiyatı Sözlüğü*, str. 415).

*Za moć tvoje oštre sablje krvožedne neprijatelj vjere znade
Sad dolaskom udari ih svom oštrinom otrov-strijele*

*Kako da nevjernik što srca nema tvoj udarac podnese
Kada ti si ratni junak i lav danonoćne borbe*

*Uistinu l'jepo li je kad prijatelj ratni plijen ti donese
Neka vječno pod nogama din-dušmanin rob ti bude*

*Iz tajnog svijeta Sukkeriji za tvoj tarih nadahnuće dođe
"Hrabri, Neka ti je vječita slava, i budi donosilac sreće!"*

Devletüñ pâyende olsun dil nüvâz ol ey dilîr (1075)

Dr. Erdoğan Erol, pozivajući se na Uzunçarşılı-jevu *Osmanlı Tarihi*, smatra da je ovaj tarih spjevan povodom osmanlijskog osvojenja tvrđave Udvar (Nove Zamki, Mađarska), pod vođstvom Ahmet Fazil-paše Čuprilića.

Kako je tarih ispjevan na 1075. godinu koja nastupa u 7. mjesecu 1664. a završava 15. 6. 1665, pokušat ćemo pratiti tadašnjeg bosanskog namjesnika Ismail-pašu, za kojeg Kadić u svom *Zborniku* ističe da je Bošnjak,²² a koji, prema Hammerovoj *Historiji*,²³ u 7. mjesecu 1664. ide na Udvar da spasi 9 topova i 30 zarobljenih muslimana koje je neprijatelj u bijegu napustio. To je, dakle, vrijeme u koje su Osmanlije bile prisiljene napustiti Udvar, pred najezdom evropskih saveznika, zarobivši tada prisutnu osmanlijsku vojsku koja se nalazila na Udvaru. Već u kolovozu iste godine, Ismail-paša sa tri hiljade spahija koji su imali isto toliko janjičara sa sobom u sedlu prvi je prešao rijeku Rabu. Janjičari su se ulogorili kod Mogersdofa, koji će vrlo skoro biti zauzet i spaljen. Potom, u protuudaru evropskih saveznika, u bici na Rabi koja se u historiji smatra tačkom u kojoj Osmanska imperija počinje doživljavati sve češće poraze, gine i Ismail-paša i deset hiljada njegovih vojnika, koji su, kako Hammer kaže, ili iskrvarili ili se utopili.²⁴ Ne možemo sa sigurnošću tvrditi da li je ovaj Sukkerijin tarih posvećen Ismail-paši i pobjedama koje je ovaj ostvarivao do svoje pogibije, ili nekom drugom bosankom namjesniku koji je postavljen iza ovoga. Međutim, pobjede i hrabrost spomenutog Bošnjaka Ismail-paše možemo prisposodobiti sadržaju stihova navedenog tariha.

Ovom prilikom nećemo ulaziti u estetiku stihova Sukkerijinih tariha, jer ovaj pjesnik je prvenstveno lirik - pjesnik gazela - mistik, i analizu takve poezije ćemo ostaviti za buduća istraživanja, a osnovno će težište naše radnje

²² Muhamed Enveri Kadić, *Zbornik*, knj. 4, zbirka Orijentalnog instituta u Sarajevu, 4702/IV, str. 164.

²³ Jozef von Hamer, *Historija Turskog Osmanskog carstva*, prijevod i stručna redakcija: Nerkez Samailagić, izdavač: Nerkez Smailagić, Zagreb 1979, knj. 2, str. 478-479.

²⁴ Isto.

biti upravo na tarihima koje ćemo prvenstveno pokušati promatrati faktografski, sa ciljem doseganja i identifikacije bilo kakvih podataka o ovom pjesniku, njegovu vremenu i okružju.

b) Bez sumnje je dugogodišnji Kandijski rat i pobjeda Osmanlija u tom ratu bila inspiracija mnogim pjesnicima: o njemu je pisao i naš pjesnik Mezakija Čajničanin,²⁵ a o ovom događaju je pisao i Hasan Kaimi baba, te su, kako veli Nametak, njegove pjesme posvećene Kandijskom ratu doživjele veliku popularnost, a jedna od njih je napisana i na bosanskom jeziku.²⁶ I Zekerija Sukkeri je napisao *Tarih osvojenja Krete i Kandije*:

*Kako je lijepa pobjeda donosioca radosne vijesti o prirodi svijeta
Nek živi sreća velikog padišaha koji je ostvario svoju želju*

*Poslao je pravednog vezira koji svijet osvaja
I izdigao u vis zastave što suncu priliče*

*Konačno je učinio da se slomi sila nevjerničkog neprijatelja
Ovako su se obraćali u prosjačenju slobode (molbi za slobodu):*

*Teško nama, o ratni lavovi što neprijateljske redove razbijate
Ne ostade moćnik, rata donosilac moćan, snažan*

*Bi osvojena zemlja čistoće kritskoga serhata
Neka sav svijet sniva na prostirkama rahatluka*

*Nek sva uprava bude prema namjerama Gazi Muhammed-hana
Pomoć (Riječi) Inna fetahna²⁷ iz Časne majke Knjiga²⁸*

*Neka ova bitka bude zavjet na zaglavljju pravednosti
I našla se odabrana u starom Divanu s pobjedama*

*Na radosnu vijest o njenom osvojenju izreče tarih Sukkerija
Kandijska tvrđava, o srce, s mirom postade otvaranje kapija.*

Oldı Hısn-ı kandiyē sulh ile ey dil fetḥ-i bab (1080)

TARIHI IZGRADNJE POJEDINIH OBJEKATA

a) *Tarih izgradnje kule u posjedu dva brata*

*Kako je divna kula u ljepoti savršene građevine
Rekoše za ime njeno uzvišeno Džennet vječiti*

²⁵ Fehim Nametak, nav. djelo, str. 74.

²⁶ Fehim Nametak, nav. djelo, str. 70.

²⁷ Kur'an, sura Feh, ajet 22-23.

²⁸ Kur'an.

*Ovako uzvišenu građevinu koja radost donosi
Ne vidje onaj što po svijetu gradove i zemlje gledaš²⁹*

*Tu i tamo na toj zgradi kule visoke
Jednom rječju stanje duše draganine čiste naravi*

*Pred ljepotom obličja joj glavu povi hram kineski
Pred stasom joj visokim čempres-drvo se uzmuči*

*Ako bi ikad u životu šare njenih boja pogledao
Iz ruku bi Bihzad³⁰ svoju misk-mirisnu trsku ispustio*

*Za umjetnost kupole joj ako nekad budu čuli
I Moskva bi i Havernak³¹ od zavisti se srušili*

*Divnog stila njena i figure umjetničke da je vidio
Ni Mani³² se svog Erjenga ne bi više ni sjetio*

*Postojana građevina s ovoliko umjetničke otmjenosti
Je li dvorac iz Firdevsa³³ il Irem³⁴ na stubovima*

²⁹ Ne znamo da li pjesnik ovdje aludira na slavnoga putopisca Evliju Čelebija koji u to vrijeme prolazi Bosnom i među najboljim građevinama na tim prostorima spominje Kulu Čengića na Ratajima.

³⁰ Bihzad, u turskoj literaturi se susreće i kao Behzad. Veliki perzijski slikar minijature koji je živio u Heratu. Njegova djela se i danas čuvaju u muzejima. Kroz historiju je bio mnogo oponašan. Živio je u vrijeme Ali Šir Nevaija i bio štitićenikom Huseina Bajkare. U poeziji se njegovo ime susreće kao simbol vrhunca likovne umjetnosti, kod Bakija, Nevaija, Šejhul-islama Jahjaa, Sabita i, kako vidimo, kod Sukkerije.

³¹ Havernak - Dvorac kojeg je u Kufi dao izgraditi Nu'man ibn Munzir. Navodno da je dvorac mijenjao boje prema dobu dana. Ujutro je bivao plav, prije podne boje dima, u podne bijel, popodne žut. U književnosti se susreće kao simbol čudesene, u savršenosti nedostižne građevine - kod Šejh Galipa, Nailija, Nedima, Nesiba, Safveta, kao i kod Sukkerije. Predaja kazuje da je Nu'man ibn Munzir graditelj Havernaka, Sinimmara, po završetku gradnje dao baciti sa vrha dvorca kako ne bi niti jednom vladaru u budućnosti napravio istovjetnu građevinu.

³² Mani - poznati perzijski slikar koji je živio u vrijeme Sasanida, kada je sa Istoka došao u Iran. Njegovo je poznato djelo Erjeng (negdje se susreće i kao Erteng) i Nigaristan. U Iranu je izučavao zoroastrizam i kršćanstvo, te je, sjedinivši ih, stvorio maniheizam i proglasio se profetom. Kako su i njegove slike bile osobite, svojim sljedbenicima ih je pokazivao kao božanski dar, nebesko nadahnuće. Kako je bio liječnik vladara Šapura i kako mu nije mogao izliječiti kćer, jedno vrijeme bijaše napustio Iran, gdje se vratio za vrijeme vladavine Hurmuza, čiji će ga sin, kao radikalni budist, dati zvjerski ubiti. Njegova djela se u književnosti sureću kako simbol vrhunca estetike umjetničkog djela.

³³ Firdevs - najviši stupanj dženneta, raja, od osam dženneta.

³⁴ Irem - vrt i dvorac kojeg je oponašajući rajske vrtove dao sagraditi Šeddad, sin Adov. Irem se susreće u književnosti kao simbol lažnoga, patvorenoga raja, ili pak kao simbol ovosvjetskoga raja.

*Vlasnici su njeni dva brata, dva slavna poglavara,
Svaki od njih blistav dragulj, čista narav, čista soja*

*Jedan je biser dragocjen u moru spoznaje,
Jedan je oblak dobročinstva za onog ko zna za dobročinstvo Darovatelja.*

*Jedan je poglavar oficira, jedan poglavar u znanosti
Neka obojicu Uzvišena Istina učini sretnim u svakom trenu*

*U prirodi je njihove čistote biser nutarnji skriveni
Dragulj ugodnosti topline u njihovim prsima, i više čak.*

*Pri obojici ovih glavara zavist džennetskih ružičnjaka
Na ovom svijetu svako poput njih majka je u svoje doba koljenovića*

*O Bože, ovima daj snagu tijela i uz to,
Nek je ova kula sa srećom za vjeka vjekova*

*Vidjeće da Sukkerija uplakan, tarih joj izreče
Kako je divna kula u ljepoti savršene građevine.*

Habbezâ kulle-i zîbâ -yi mükemmel bünyâd, godina 1073 (1662/1663)

Možemo se upitati da li se u ovim stihovima radi o kuli Čengića u Ratajima, na što nas navodi podatak kojeg o ovoj kuli daje H. Kreševljaković: "To je bila kula na više bojeva, a vlasnici su joj bili bezi Čengići - Ratajci. Ako je vjerovati tradiciji, kulu su sagradili braća Ahmed-paša i Osman-paša, a bili su na životu krajem 17. i početkom 18. stoljeća."³⁵ Kako Kreševljaković dalje navodi da je odžak begova Čengića u ovom kraju posjetio i znameniti osmanlijski putopisac Evlija Čelebija, te da ju spominje u svom *Putopisu*, a poznato je da je ovim krajevima Evlija Čelebija prolazio godine 1664, te da pjesnik izriče na jednom mjestu da *Ovako uzvišenu građevinu ne vidje onaj koji po svijetu zemlje i gradove gledaše*, a na drugom mjestu kazuje da su njeni *vlasnici dva brata, dva slavna poglavara* - kao vrijeme izgradnje kule može odgovarati onim podacima koje imamo o kuli Čengića na Ratajima.

b) Tarih izgradnje dvorca

*Zdrav bio dvor visosti što zavist budi Firdevsâ³⁶ najvišeg
Kako je lijep pogled u ogledalo koje pokazuje svijet*

Šarenilo njenih boja raznolikih ravno je kineskom³⁷ Nigaristanu³⁸

³⁵ Hamdija Kreševljaković, *Izabrana djela*, Kule i odžaci, knj. II, str. 485.

³⁶ Vidi bilješku br. 32.

³⁷ Ovdje je moguća homonimija: da li se radi o Nigaristanu kao Manijevu poznatom djelu rađenom u porcelanu, *çin* ili pak kineskom Nigaristanu, stoga što se u turskoj literaturi minijaturst Mani drži kineskim slikarem.

³⁸ Vidi: Mani, bilješka br. 32.

Visina građevine krasne družica vrhu neba

*Il' Havernak, il' Irem,³⁹ il' dvorac Moskovski ili
Ružičnjak džennetskog dvorca u vrtu radosti vječne.*

*Ko pogled baci s prozora njegovog za tarih mu izreče:
O mjesto, stanište uzvišena dvora ljepote što srce raduje!*

Ey makâm u cây-ı a'lâ kasr-ı zibâ dil güşâ, godina 1079 (1668/1669)

Nismo mogli identificirati niti izvesti čak ni pretpostavku o kojoj bi se građevini ovdje moglo raditi.

c) Tarih izgradnje džamije A'ni ibn Omer-age iz 1072 (1661/1662)

*Sakupljač dobročinstava darodavnih narodu
A'ni, sin Omer-agin što je postigao želju*

*Trošeći uvijek svoj imetak u dobročinstva
Još ovu džamiju podiže*

*Vidio sam njeno završavanje i izrekao tarih
Sakupljalište pobožnih, kuća bogobojaznih.*

Mecma'-ı 'Ubbâd ü dâru'l-müttakîn, godina 1072 (1661/1662)

d) Tarih izgradnje mesdžida Anija, sina Omer-age iz 1074 (1663/1664)

*Činitelj dobrih djela, radost dobrodušnih,
Ani, sin Omer-agin što je postigao želju*

*Izgradi ovo časno mjesto
Neka svakom njegovom djelu pomogne Mu'în⁴⁰*

*Dobročinstvom Hakkâ⁴¹ izrekao sam mu tarih
Mesdžid iskrenih, kuća savršenih.*

Mescid-i ebrâr beyt-i kâmilîn, godina 1074 (1663/1664)

Prema dostupnoj literaturi, nismo uspjeli ustanoviti o kojim se građevinama radilo, niti u kojem mjestu su bili podignuti ovaj mesdžid i džamija o kojima Sukkerija govori u posljednja dva tariha.

³⁹ Vidi: bilješke 31 i 34.

⁴⁰ Mu'în - jedno od 99 Allahovih imena, Onaj koji pomaže.

⁴¹ Hakk - jedno od 99 Allahovih imena, Apsolutna Istina.

e) Tarih izgradnje mehkeme (na perzijskom jeziku)

*On je osoba koja se dopada sljedbenicima sigurne ekscelencije
Koja je na ovom svijetu Gospodin nad gospodom*⁴²

*Nasljednik znanja Ahmeda Muhtara,*⁴³
*Muftija sasvim jasne vjere i potpuno ispravnog šerijata*⁴⁴

*Dakle, odabrani među probranim stvorenjima,
Posjednik umjerenosti i dobrote*

*Njegovom dobrotom ponovno oživje dvor Mehkeme*⁴⁵
Njegova pravednost dom vjere vječitim učini

*Mašallah,*⁴⁶ *kako je lijep Saraj*⁴⁷
Srce plijeni, radost daje i boju

*Allahu, neka postane i uresom stuba šerijata
Neka radi Allaha postane onaj koji će ukrašavati oslonac šerijata sve do
Smaka svijeta. Amin!*

*Sukkerija ga vidje i izreče mu tarih
Neka je uvijek vječan ovaj dvorac šerijata*

Godina 1080 (1669/70).

Ovi stihovi su napisani na perzijskom jeziku, što nam uz još jedan Sukkerijin tarih i *Saki-namu* (Pjesmu Krčmaru) ukazuje da je Sukkerija još prije svog dolaska u Istanbul toliko dobro poznavao čak i perzijski jezik da je na njemu mogao pjevati poeziju, odgovarajući svim metričkim zahtjevima aruza. Kako se radi o stihovima koji su nastali prije Sukkerijina dolaska u Istanbul, a kako neki drugi tarihi nastali u tom periodu jesu posvećeni ličnostima koje su živjele u Bosni, odnosno u Sarajevu (vidi tarih Ibrahima Bistrigije i tarihe posvećene Mustafi Čelebiji), slobodni smo iznijeti pretpostavku da se i ovdje može raditi o Mehkemi koja je izgrađena u Sarajevu.

⁴² Vjerojatno pjesnik aludira na vjerovjesnika Muhammeda, mir s njim.

⁴³ Ahmed - Muhtar; Odabrani Ahmed, vjerovjesnik Muhamed, mir s njim.

⁴⁴ Šeriat - islamski zakon, vjerovjesnik.

⁴⁵ Mehkema - sud, sudska zgrada.

⁴⁶ Mašallah - doslovno: onako kako hoće Allah. Uzvik kojim se izražava divljenje i želja da ga Bog zakloni od uroka.

⁴⁷ Saraj - dvorac. Međutim, sasvim je moguće da pjesnik ovdje aludira na svoj grad, Sarajevo.

TARIHI PUŠTANJA BRADE

Generalno bi se za ove tarihe moglo reći da su neobičnost koja karakterizira samo divansku poeziju. Međutim, uzme li se u obzir da je brada sunnet - tradicija Allahova vjerovjesnika Muhammeda, mir s njim, te da sam čin pristupanja ispunjenju ove tradicije zauzima značajno mjesto kod muslimana, logično je da je i taj značajni događaj ljudskoga života bivao predmetom koji će se zabilježiti stihovanim tarihom. Ovakve stihove susrećemo još i u *Zborniku Muhammeda Enverije Kadića*, gdje on unosi i stihove tariha puštanja brade koje je spjevao Mujaga Merhemić,⁴⁸ a radi se o tarihu puštanja brade Muhammeda Enverije Kadića.

a) Tarih puštanja brade (vjerojatno samog autora)

*Dode moj Čelebija,⁴⁹ pustio si bradu,
Ti još jednom ponovi zahvalu (Bogu)*

*Sa bradom te uresio Gospodar
Priđi Ugodnosti Gospodara, donesi odluku*

*Ne čini nepriličnoga sebi prijateljem
Ti si učini prijateljem onoga ko ti priliči*

*Bože, u ružičnjaku vrta na ovome svijetu
Učini da ruža sudbine bude bez trnja*

*Sukkerija za (svoju) bradu izreče tarih
Ti se ponosi pred onim ko se svoje brade stidi.*

Sakalu 'dan utana 'âr eyle, godina 1073 (1662/ 1663)

b) Tarih puštanja brade Mustafe Čelebije (na turskom jeziku)

*Pošto si izrazio poštovanje prema tradiciji Poslanikovoj
Neka svakom tvom djelu bude oslonac Bogougodnost*

*Pošto si ovoga trenu pustio bradu, Mustafa,
Neka ti Vječno Živi daruje sahat sretni*

*Čitav svijet je pitao za tarih (ovog događaja)
Rekoh, čim ti iznikne dlaka, oprost i pomoć od Boga.*

Godina 1072 (1661/62)

⁴⁸ Fehim Nametak, *Kadićev zbornik kao izvor za proučavanje književne građe*, Radio Sarajevo - Treći program, 38, 1982, str. 473.

⁴⁹ Čelebija, čelebi - u ovim stihovima se ponajprije može shvatiti kao mevlevijski šejh.

c) Tarih puštanja brade Mustafe Čelebije (na perzijskom)

*Kada sam vido da je Mustafa pustio bradu
Od sreće sam procvjetao kao avgustovska ruža
Čim ugledah kako je na crtama njegova lica izbila mladica
Izrekoh tarih riječima "prispjela tvojim je crtama".*

Biyâmed hatt-i tu, godina 1072 (1661/62)

TARIH STRADANJA SARAJEVA U POŽARU 1073.

*Dok je svako bio mirna srca i u mirnom stanju
U Saraj - Bosnu dođe srdžba i usud Božiji
Kao da na ovaj svijet dođe vatra džehennemska
Ta vatra luda bi tijesno postade sklonište
U vatri se zgori sva čaršija i njeni bazari
Pepeo postade, ni imena ni traga od drveća ni trave ne ostade
Dođe što oko ne vidje, spali poput munje
Koliko mnogo blaga i zgrada ode, sve se pretvori u ruine
Sukkerija reče za ovaj požar što dušu sažgava
Sarajevo izgori ovog trena, ah vatra usuda Božjega!*

Ovaj tarih je posebno zanimljiv stoga što nam daje još jedan podatak o povijesti Sarajeva. Naime, o ovom stradanju Sarajeva u požaru nismo do sada uspjeli pronaći podatke. Kreševljaković također ovu katastrofu koju je preživjelo Sarajevo ne spominje,⁵⁰ tako da nam ova pjesma ima i poseban dokumentarni karakter.

5. TARIHI SMRTI POJEDINIH LIČNOSTI IZ SUKKERIJINA OKRUŽJA

Ovdje svakako najzanimljivijim možemo smatrati Tarih smrti Šejha Ibrahima Bistrigije, prvenstveno stoga što je on u cjelosti ubilježen u Kadićev *Zbornik*,⁵¹ što je, uz Mejlijinu *Medžmuu* u posjedu Gazi Husrevbegove biblioteke u Sarajevu,⁵² do sada jedino pronađeno i sačuvano od ovog autora u našim zbirkama. Tarih posvećen Bistrigijinoj smrti bez sumnje je zanimljiv i stoga što ga već početkom ovoga stoljeća upravo iz Kadićeva *Zbornika* preuzima i prevodi Šejh Sejfudin Kemura u svojoj studiji *Careva*

⁵⁰ Hamdija Kreševljaković, *Izabrana djela*, knj. II, str. 32-34.

⁵¹ Muhamed Enveri Kadić, *Zbornik*, knj. 4, str. 168.

⁵² GHB, rukopis No 2112.

džamija (na turskom i bosanskom jeziku),⁵³ a što će od njega također preuzeti Mehmed Mujezinović u *Islamskoj epigrafici u Bosni i Hercegovini*⁵⁴ u poglavlju koje govori o Carevoj džamiji u čijem se sklopu nalazi mezar sarajevskog muftije Šejha Ibrahima Bistrigije. Iako su oba istraživača preuzela ovaj tarih, nejasno je kako nisu ustanovili da se ovdje radi o stihovima našega pjesnika Zekerijaa Sukkerije, kojeg u ovom prijepisu koji je jasno uzet iz Kadićeva *Zbornika* bilježe i prenose kao Sukteriju, povodeći se za grafijskom pogreškom iz Kadićeva *Zbornika*. Nesumnjivo da Kemura ne naglašava Kadića kao izvor, jer Mujezinović tvrdi da se ovaj natpis sačuvao "u prepisu kod Kemure", a Kadića kao izvor i ne spominje. Prvi koji identificira ovaj tarih kao Sukkerijin je F. Nametak u svom radu *Kadićev "Zbornik" kao izvor za proučavanje književne građe*.⁵⁵ Međutim, do sada nije objavljeno da je Kadićev *Zbornik* poslužio Kemuri kao izvor na osnovu kojeg je preuzeo sve tarihe koji se odnose na smrt Šejha Ibrahima Bistrigije. Kadić u *Zborniku* eksplicira da su stihovi Zekerijaa Čelebije Bošnjaka riječima *Zekeriyya Čelebi tarafından tanzîm alınana*, a potom ispisujući stihove identične onima koji se nalaze u kodeksu Sukkerijina *Divana* čije smo čitanje urađeno od strane dr. Erdogana Erola koristili za ovaj rad pravi pogrešku (u prijepisu) bilježeći ga kao Sukteriju. Kako u prethodnom tekstu u istoj knjizi Kadić iz *Sicilli Osmanî* prenosi bilješku o Sukkeriji, vidimo da mu ovaj pjesnik nije nepoznat. Međutim, on samo, kako vidimo, upisuje da su to stihovi Zekerijaa Čelebije. Još je jedna mala nedosljednost prisutna u dva prijepisa ovih stihova, a ona se tiče uzvika *ah*, koji je u Kodeksu Sukkerijina *Divana* stavljen na kraju stiha "'ukbâya âh", dok u Kadićevu prijepisu kojeg prenosi i Kemura stoji "'âh,'ukbâya", što može biti još jedna potvrda da se Kemura koristio Kadićevim *Zbornikom*. U Kadićevu *Zborniku* se, pored Sukkerijina tariha posvećena Bistrigijinoj smrti, nalaze tarihi koje su mu posvetili i Mustafa Čelebija (najvjerojatnije već spominjani najzen mevlevijske tekije, kaligraf i pjesnik Mustafa Katibi), Šuglevija (kojeg ovdje Kadić bilježi kao Šuglija) i Osman-efendija,⁵⁶ što bez sumnje govori o ugledu kojeg je ovaj sarajevski šejh i muftija imao među intelektualnom elitom njegova vremena. O tome će snažno posvjedočiti i kasnije legende koje će ostati u narodnoj predaji o ovom liku sarajevske povijesti.⁵⁷ No, i ovaj je tarih na neki način svjedokom Sukkerijine biografije: naime, postaje jasno da je Sukkerija 1075 (1664-65) boravio u Sarajevu.

⁵³ S. Kemura, *Careva džamija*, (na turskom jeziku), str. 11 (prijepis bez oznake godine); isti, *Careva džamija* (na bosanskom jeziku), str. 8 (prijevod bez oznake godine); isti, *Sarajevske muftije*, str. 10 (prijepis sa označenom 1075. godinom).

⁵⁴ Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini*, knj. I, Veselin Masleša, Sarajevo, 1974, str. 21.

⁵⁵ Fehim Nametak, *Kadićev zbornik kao izvor za proučavanje književne građe*, Radio Sarajevo - Treći program, 38, 1982, str. 451.

⁵⁶ Kadić, *Zbornik*, knj. IV, str. 167.

⁵⁷ Esma Smailbegović, *Priče o Sarajevu*, Svjetlost, Sarajevo 1991, str. 98. Legenda kazuje da je Šejh Ibrahim Bistrigijs sebi prorekao smrt.

*Šejh Ibrahim efendija, muftija pouzdanog šeriata
Odluči otići iz Saraja prolaznosti u Saraj vječnosti*

*Svijetu je Kur'an i Hadis prenosio, i na kraju
Skute savio i kod Boga utočište potražio*

*Odmah na vijest o navješću želje mu posljednje
Od žalosti sve na svijetu kao da se u crno zavilo*

*Nek mu Milost Istinitog čistu dušu sretnom učini i nek greb mu
svjetlom ispuni*

Neka mu Bog na Sudnji dan Daru-na-na'îm⁵⁸ staništem učini

*Sukkeriji od glasnika (neznana) dođe ovaj stih za tarih
Ibrahim efendija "Hu"⁵⁹ izgovori i ah, u vječnost odhrli.⁶⁰*

Gitdi Ibahim-efendi Hû çeküp ukbâya âh, godina 1075 (1664/65)⁶¹

b) Tarih smrti Mustafe Katibi Čelebije značajan je uz dva tariha puštanja brade koja smo naveli u prethodnom tekstu. Naime, pošto se najvjerojatnije radi o znamenitom bošnjačkom kaligrafu, što vidno možemo zaključiti iz Sukkerijinih stihova, manje poznatom kao pjesniku (čini nam se da je njegovo autorstvo jedan od tariha posvećenih smrti Šejha Ibrahima Bistrigije kojeg bilježi Kadić u svom *Zborniku*),⁶² koji je ujedno u to vrijeme

⁵⁸ Darun-na'îm - četvrti od osam dženneta, dom uživanja, obećan onima koji traže znanje i Istinu, znanstvenicima, ulemi.

⁵⁹ Hu - jedno od 99 lijepih Allahovih imena, On.

⁶⁰ Kemura u spomenutom djelu, uz prijepis originalnoga teksta na osmanskome jeziku donosi ovakav prijevod istih stihova, što prenosi i Mujezinović u *Islamskoj epigrafici*... (vidi prethodne bilješke):

*Šejh Ibrahim efendija, muftija čvrstog vjerzakona,
Napusti prolazni saraj i ode u vječnost
Predajući Kur'an i hadis konačno je
Savio skute i potražio utočište Istinitog.
Kada se saznalo za smrt njegovu
Čitav svijet kao da se zavio u crno.
Milost Božija nek je na čistu dušu pokojnika, a grob mu svijetao
Na dan proživljenja nek mu Bog podari kuću uživanja.
Sukteriji(?) od nevidenog prispje jedan kronogram
Spominjući Boga Ibrahim-efendija i ode u vječnost.*

⁶¹ Dr. Erdogan Erol je u korištenome djelu proračunao da se ovdje radi o 1073. godini. Međutim, prijepis kojeg smo vidjeli u Kadićevu *Zborniku* i bilješka da se radi o 1075. godini, kao i Kemurin prijevod u kojem on naglašava da proračun ovog tariha iznosi 1075. godinu, naveli su nas da još jednom provjerimo i ustanovimo da se uistinu radi o 1075. godini:

$$20+t=400+d=4+y=10+elif=1+b=2+r=200+elif=1+h=5+y=10+m=40+elif=1+f=$$

$$+n=50+d=4+y=10+h=5+v=6+(c)=3+k=20+v=6+p(b)=2+'ajn=70+qaf=100+b$$

$$=2+ elif=1+y=10+h=5+elif sa meddom (jednako dva elifa)=2+h=5=1075.$$

⁶² Kadić, *Zbornik*, IV/167.

bio i glavni najzen mevlevijske tekije Isa-bega Ishakovića na Bentbaši, činjenica da mu Sukkerija posvećuje tri kronostiha, od kojih se dva tiču njegova puštanja brade a jedan je tarih njegove smrti, upućuje na njihovu bliskost, druženje, ili pripadanje istom krugu ljudi. Dodamo li i emocionalni naboj koji se susreće u rijetkim Sukkerijinim kronostisima, poput kronostiha posvećenih upravo Musafi Čelebiji, sasvim je moguće izraziti pretpostavku o njihovoj ličnoj vezanosti, o njihovoj bliskosti. Potvrda ovomu jeste i stih gdje se Sukkerija naziva "prijateljem mu odanim". Iako svi izvori kazuju da je umro u Larisi (Yeni Šehiru), na osnovu bilješke u Čelebijinom *Putopisu* u kojoj on, u poglavlju o sarajevskoj mevlevijskoj tekiji, veli da "starješina njenih svirača (nayzenbaşı) kaligraf Mustafa ima prekrasan rukopis",⁶³ te stihova koje Čelebija posvećuje smrti sarajevskog muftije Šejha Ibrahima Bistrigije (1075), za kojeg se zna da je živio i umro u Sarajevu, jasno nam je da je i ovaj pjesnik i kaligraf najviše boravio u Sarajevu. Potvrda da se u ovim Sukkerijinim stihovima radi upravo o ovom Bošnjaku jeste u riječima "čelebi" - koja označava njegovu pripadnost mevlevizmu, potom "pisar krasnopisa", te naravno godina koja se dobija proračunavanjem brojne vrijednosti slova posljednjega stiha, koju kao godinu Čelebijine smrti navode svi autori koji ga spominju.

*Kad prekreću svoj list života
Pisar krasnopisa na prolaznom svijetu*

*Sa ovog svijeta, dakle, ode Mustafa Čelebija
Jer stiže poziv Vječnoga*

*Osta uklesana ken-nakši fi-l-hağer⁶⁴
Kaligrafija silne želje na levhi⁶⁵ srca*

*To vrelo ponosa što perom biserje prosipa
Čistim draguljem bijaše učinio horizont*

*Niko u ovosvjetskoj kući nije našao
Serum protiv otrovnog uboda žaoke smrti*

*Neka u Darun-na'îmu nađe vječitu
Blagodet, bez teškoće, od Rezzaka⁶⁶*

*Neka ga Krčmar Kevserom⁶⁷ i mjestom u džennetu
Najpiji čašom znakovlja u znakovlju*

*Dva su stiha i svaki je kronostih
Što ih kaza prijatelj mu odani*

⁶³ Seyahatnâme V, Evliya Čelebi, *Putopis*, odlomci o jugoslovenskim zemljama. Preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, Sarajevo 1967, str. 110.

⁶⁴ Arapski - kao crtež u kamenu.

⁶⁵ Levha - ar. ploča, slika, u bošnjačkoj tradiciji kaligrafski ukrasni natpis vjerskog ili didaktičkog sadržaja, urađen na platnu ili papiru.

⁶⁶ Rezzak - Opskrbitelj, jedno od 99 Allahovih lijepih imena.

⁶⁷ Kevser, jedno od džennetskih vrela.

*Ode, hej, iz doma tuge na ovom svijetu,
Samo ostade, avaj, njegova kaligrafija vječita.*

*Gitdi hey dâr-ı kahr-ı dünüâdan
Kaldı ancak meded hattı bâkî, godina 1078 (1667/68)*

c) Tarih smrti Muhammeda

*Kako onaj ko vjere ima krv ne bi plakao
Muhammed je dno zemno staništem učinio*

*Svježi pupoljak sa ovog svijeta zauvijek uvehnuo
Dođi, bulbule srčani, avaj, ah, da bi rekao*

*Što bi svijet bio da je u noći rastanka ostao
Jer lice mu kao pun mjesec za zemlju zahodi*

*Glas smrti udari u doboš sudbine odredbe Božije
Ja u dubini prsa jeknuh kao naj*

*Rekoh: Usude, onom sa čelom poput mjesečine što si učinio
Dok još mlađakom bijaše stas si mu u luk pretvorio*

*Bože, tako ti svjetla Muhammedova,
Na Sudnjem danu ga ubroji u dobre*

*Staništem mu učini raj po imenu 'Adn,⁶⁸ Gospode
I siromah i bogataš čine Ti molitve*

*Za tarih mu smrtni neka ovo izrekne Sukkerija:
Što učini, avaj, Nebo, od Šaha Muhammeda.*

Muhammed Şâhdan n'itdün felek vây, godina 1073 (1662/63)

d) Tarih smrti sina Bilalova,⁶⁹ sluge hajrata Husrev-begovih⁷⁰ iz 1073 (1662/63)

*Sluga hajrata Husrev-begovih, koji je (dakle) sin Bilalov
U službi njegovoj (koju je činio) iz duše i srca stas mu se povio*

⁶⁸ Adn - jedan od dženneta, eden.

⁶⁹ U originalu stoji: Ibn Bilal, što nas navodi da u prijevodu ostavimo kao sin Bilalov. Možda može biti da se radi o osobi koja je iz obitelji sa prezimenom Bilal (ili Bilalović), ili pak da pjesnik aludira na prvoga mujezina u povjesti islama Bilala Abisinca, te ovog slugu hajrata Husrev-begovih koji je obavljao najvjerojatnije dužnost mujezina (sukladno aluzijama koje susrećemo u cijelom tekstu kronograma) naziva potomkom Bilala po dužnosti koju je obavljao.

⁷⁰ Smatramo da se ovdje ne radi o velikom veziru Bošnjaku Husrev-paši, kako tumači E. Erol u korištenom djelu, već o namjesniku Bosne, Gazi Husrev-begu, koji je bio jedan od najvećih legatora u Bosni i u čijem je legatu služio umrli sin Bilalov.

*Jutro odluke s užitkom prouči ezan odlaska (s ovog svijeta):
Neka sljedbenici Savršenstva budu pripravni klanjati moj namaz*

*Korak po korak je sišao niz mahfile tijela,
I čim je sklopio oči, Živi,⁷¹ Beskonačni⁷² mu je zemlju učinio boravištem*

*Neka On učini da vječno nazdravlja s hurijama⁷³ i rajskim mladićima
Neka učini da vječno u džennetu ispija čašu slatkog pića*

*Kad mu smrt vidje Sukkerija tarih izreče:
Selam, o stanovnici dženneta, oglasi⁷⁴ se sin Bilalov.*

Es-selâm ey ehl-i cennet urdi bang Ibn-i Bilâl, godina 1073 (1662/63)

e) Tarih smrti osobe čije ime autor ne navodi

*Za ispašu ovog svijeta reče: gazela,⁷⁵ o Bože
Jedan korak učini vrtu Harema Rizvanova⁷⁶*

*Pošto ne mogade opstati u ovoj pustari prolaznosti
Neka ružičnjak džennetski bude lovište za molitelja*

*Dode jedan od evlija⁷⁷ i tarih mu iskiti:
Ne rekavši "šteta" zvijer edžela⁷⁸ prijatelja uhiti.*

Demeden kapdı yazuk gürk-i ecel ceyrani, godina 1079 (1668/69)

f) Tarih smrti Aiša-hanume iz 1082. godine

*Aiša-hanuma Bogu u vječnost
Neka bude Aiša u džennetu*

⁷¹ Hajj - Živi, jedno od 99 Allahovih lijepih imena.

⁷² Lâ-Yezâl - Beskonačni, jedno od 99 Allahovih lijepih imena.

⁷³ Hurije - rajske ljepotice, rajske djevice obećane stanovnicima raja.

⁷⁴ Ovdje je upotrijebljen izraz "bang" - glas sa galagolom urmak (vurmak); izraz "bang" se upotrebljava u konstrukcijama poput "bang-i namaz" u značenju "ezan", te "bang-i sūr" u značenju "glas roga" koji će se začuti na Dan Smaka svijeta, što navodi na pretpostavku da se radi o nekom čije je služenje hajratima Husrev-begovim bilo upravo učenje ezana, dakle da je umrli bio mujezin Gazi Husrev-begove džamije.

⁷⁵ Gazela - simbol ljepote.

⁷⁶ Rizvan - čuvar rajskih kapija; harem Rizvanov - raj, rajske bašče.

⁷⁷ Evlija - Allahov prijatelj, blizak Bogu; čovjek koji je postigao više, gotovo nadnaravne stupnjeve, i to koncentriranošću na Boga i činjenjem Bogu ugodnih djela.

⁷⁸ Edžel - smrtni čas, dosuđeni čas smrti.

*Glasnik iz gajba*⁷⁹ *tarih joj proslovi*
Aiša, neka ti staništem dženet se stvori.

Cennet ola meskenüñ ey 'Âyişe, godina 1082.

U posljednja dva tariha nismo uspjeli identificirati o kojim se ličnostima iz Sukkerijina okružja radi.

Na koncu, na osnovu izloženog, za Sukkerijine tarihe se može kazati da je to građa koja ukazuje na pojedine zanimljive ličnosti i događaje njegova vremena, a književno zadovoljava sve norme divanske poezije 17. stoljeća. Također, na osnovu činjenice da je većina tariha ovog autora nastala za njegova boravka u Bosni (17 od ukupnih 22), može se pretpostaviti i da je većina drugih stihova njegova *Divana* nastala u tom periodu. Stihove karakterizira bogatstvo izraza i stila, bogatstvo metafora, simbola, alegorija kakve susrećemo kod slavni osmanlijskih pjesnika, poput Fuzulija, Bakija, Šejhu-l-islam Jahjaa i drugih, iz čega zaključujemo da je Sukkerija bio široko obrazovan, poznavalac i korisnik niza simbola karakterističnih za osmanlijsku komponentu islamske civilizacije unutar divanske književnosti.

BOŠNJAČKI PJESNIK ZEKERIJA SUKKERÎ I NJEGOVA EPIGRAFIKA

R e z i m e

O Bošnjačkom pjesniku Zekerijau Sukkeriji je do sada bilo poznato veoma malo podataka, prvenstveno stoga što se sve do pojave Gölpinarlijeva *Kataloga* nije znalo gdje se nalazi njegov *Divan*. U cilju pojašnjavanja njegove biografije, pokušali smo u ovom radu obraditi i na bosanski jezik prevesti njegove tarihe od prvog datiranog 1072. godinom pa do pjesnikova dolaska u Istanbul 1082. godine.

U jedinom do danas poznatom sačuvanom kodeksu u kom se nalazi Sukkerijin *Divan* sačuvana su ukupno 22 tariha, od kojih je 20 napisano na turskom jeziku, a 2 na perzijskom, 17 tariha je nastalo prije pjesnikova dolaska i nastanjivanja u Istanbulu, dok je 5 tariha nastalo po njegovom dolasku u Istanbul. Tematski ih možemo klasificirati na tarihe historijskih događaja, tarihe izgradnje pojedinih objekata, tarihe puštanja brade, jedan tarih stradanja Sarajeva u požaru 1073. godine, te tarihe smrti nekolicine Sukkerijinih suvremenika.

⁷⁹ Gajb - tajni svijet, nevidljivi svijet, otkriven samo evlijama (Bogu bliskim ljudima).

Na osnovu tariha koje je posvetio svojim savremeniciima i zemljacima poput Mustafe Katibije Čelebije, kaligrafa i pjesnika, sarajevskog muftije i šejha Ibrahima Bistrigije, mujezina Begove džamije, potom stradanja sarajevske čaršije u požaru, tariha posvećenog bosankom namjesniku i nekih drugih, slobodni smo iznijeti pretpostavku da je u to vrijeme autor boravio u domovini, preciznije u Sarajevu. Iz Sukkerijinih tariha saznajemo i dva zanimljiva podatka. Prvi je o stradanju Sarajeva u požaru, o kojem kod prethodnih istraživača nismo imali podataka. Naime, radi se o požaru koji je uništio sarajevsku čaršiju 1073 (1662/63), a stihovi kojima ovaj autor opisuje događaj dokaz su da je bio svjedokom stradanja njegovoga grada u "vatri usuda Božjega". Drugi zanimljiv podatak je izveden iz tariha o izgradnji mehkeme iz 1080 (1669/70) godine, a za koji smo na osnovu prethodnih tariha i identifikacije pojedinih ličnosti iskazali pretpostavku da se najvjerojatnije radi o izgradnji sarajevske mehkeme, koja nam do sada nije bila poznata.

Iako predmetom našeg istraživanja u ovom radu nije bila estetika i poetika Sukkerijinih stihova (što ostavljamo za dalja istraživanja, posebice na uzorcima njegovog obimnog opusa gazela), samo u vidu kratkih napomena iznijet ćemo nekoliko zaključaka:

- a) Stihovi Sukkerijinih tariha u potpunosti zadovoljavaju knjiške norme aruz metrike;
- b) Tarihi koji po prirodi pjesme sa ciljem iskazivanja određenoga datuma imaju više dokumentarni negoli umjetnički karakter, kod Sukkerije zadovoljavaju i ovu normu stihovanog, estetski profiliranog, lirskog kazivanja povijesnog događaja;
- c) Jezik koji u svojim tarihima koristi Sukkerija u potpunosti odgovara jeziku poezije njegovih suvremenika;
- d) Metafore koje su posebno izražene nizom lirskih slika u pjesmama o izgradnji kule u posjedu dva brata iz 1073. i dvora (ili dvorca) iz 1079. svjedoče o visokoj izobraženosti ovog autora, jer on, spominjući Manija, Nigaristan, Havernak, Irem itd. u svojim stihovima pokazuje da poznaje istočnu civilizaciju, koristeći simbole onako kako su ih koristili i njegovi mnogo slaviji prethodnici i suvremenici. Uz to, uzme li se u obzir i naša pretpostavka koju smo izveli na osnovu pojedinih tariha da je Sukkerija u vrijeme njihova nastajanja živio u Sarajevu, imamo još jednu potvrdu da je ovaj pjesnik već u svojoj matiči stekao visoko opće obrazovanje;
- e) Tarihe smrti pojedinih ličnosti posebno karakterizira emotivni naboj sa kojim Sukkerija pristupa njihovom pisanju: ovdje posebno možemo istaći tarih smrti Mustafe Čelebije, tarih smrti Muhammeda (1073-1662/63), te tarih smrti sina Bilalova, sluge hajrata Husrev-begovih (1073-1662/63), a za njima po emotivnom naboju iskazanom brojnim metaforama ne zaostaje ni tarih smrti osobe čije ime autor ne navodi, iz 1079 (1668/69);

f) Tarihe koji tretiraju povijesne događaje karakterizira oduševljenje vojnim uspjesima, toliko da pjesnik katkada doseže dotle da od heroja o kojemu pjeva stvara mitski lik ratnika kakvog susrećemo u epici.

Na koncu, možemo biti slobodni u iskazivanju tvrdnje da pred sobom imamo još jednog autora čijim će se širim predstavljanjem otvoriti golem prostor za razaznavanje bošnjačkog kulturnog bića i koji će svakako nakon proteklih stoljeća u kojima je bio zapostavljen time steći svoje zasluženno mjesto u književnoj baštini Bošnjaka, na ponos njihovoj umnosti.

BOSNIAC POET ZEKERIJA SUKKERI AND HIS EPIGRAPHIC

S u m m a r y

Very little data are known so far on the Bosniac poet Zekerija Sukkeri, primarily because, until publishing of the Goelpinary's Catalogue it was unknown where his Divan (Collection of poetry in qualitattiv aruz metrics) was. In the view to clarifying his biography, in this article, we tried to develop and translate into the Bosnian language his tarihs (epigrams) starting from the first one dated 1072, to the poet's arrival to Istanbul in 1082.

In a codex which has been known and preserved so far, in which Sukkerija's Divan was kept, 22 tarihs were preserved in total, 20 of which were written in the Turkish language, and 2 in the Persian one, 17 were created prior to the poet's arrival and settlement in Istambul, while 5 tarihs were created after he arrived to Istambul. Thematically, they could be classified into tarihs on the historical events, tarihs on construction of particular objects, tarihs on growing a beard, a tarih on devastation of Sarajevo in the fire, in 1073, and tarih on the death of several Sukkrija's contemporaries.

On the basis of the tarihs dedicated to his contemporaries and country fellows such as Mustafa Katibija Chelebija, a calligrapher and a poet, Sarajevo muftija and šeih Ibrahim Bistrigija, muezzin in the Bey's mosque, then devastation of the Sarajevo čaršija (bazaar) in the fire, than tarih dedicated to the Bosnian governor and some others, we are free to present a presumption that the author happen to stay in his homeland, more precisely, in Sarajevo. From Sukkrija's tarihs, we also learn about the two interesting data: the first is on devastation of Sarajevo in the fire, on which event we did not find data with the previous research workers; namely, the fire that devastated Sarajevo čaršija (bazaar) in 1073 (1662/63.) was in question, and the rhymes by which the author described the event prove that he was the

witness of the calamity of his city in 'the fire of God's doom". The second interesting data has been derived from the tarih on building of the mehkema (court building) from 1080 (1669/70), and for which, on the basis of previous tarihs and identifications of particular personalities, we proved a presumption that the most probably the building of Sarajevo mehkeme was in question, which was so far unknown.

Although, in this article, the esthetics and poetics of Sukkerija's rhymes were not the subject of these researches (we leave that to further researches, particularly on the samples of his comprehensive opus gazels), we shall hereby present a few conclusions in the form of short notes only:

- a) the rhymes of Sukkerija's tarihs fully satisfy literary norms of aruz metrics,
- b) with Sukkerija, the tarihs, which by its nature of poem with the view to explaining a certain date, are of rather documentary than artistic character, also satisfy this norm of rhyme, esthetically profiled, lyrical narration of the historical event,
- c) the language that Sukkerija uses in his tarihs fully corresponds to the language of his contemporaries,
- d) metaphors, which are particularly expressed through a range of pictures in the poems on building of the tower owned by two brothers from 1073, and the palace (or palaces) from 1079, testify on highly educated author, because mentioning Mani, Nigaristan, Havernak, Irem etc. in his rhymes is a proof of his knowledge on Eastern civilization, use of the symbols in the way his more famous predecessors and contemporaries did it. In addition, if our presumption is taken into consideration, which we derived on the basis of particular tarihs which read that Sukkerija used to live in Sarajevo just at the time of creating of those tarihs, we have one more confirmation that this poet acquired high level of education already in his home town.
- e) The tarihs on death of some individuals specially characterized by emotional charge by which Sukkerija begins his writing: here, we can emphasize the tarih on death of Mustafa Čelebija, tarih on the death of Muhamed (1073 - 1662/63), and tarih on the death of Bilal's son, servant of Husref-bey's hajrat (legacy) (1073 1662/63), and as for emotional charge expressed in numerous metaphors, the tarih from 1079 (1668/69) on death of a person whose name the author does not mention is not less significant.
- f) the main characteristic of the tarihs which are dealing with historical events is excitement by the military successes, which is sometimes exalting with the poet to such extant that the hero he praises in his verses he makes a mythic personage of the warrior, like those one finds in the epics.

Finally, we would be free to express our assertion, that, before us, we have one more author by whose presentation an enormous space of understanding of Bosniac cultural being will be opened, and, who, surely, after the centuries that went by, and during which he was neglected, would acquire deserved place in the literary heritage of the Bosniacs and be a pride of their wisdom.